

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-301-2-17>

Кондратиук Аліна, кандидат мистецтвознавства, НАККІМ

Ідея Києва як Нового Єрусалима в монументальних розписах церкви Спаса на Берестові (1643–1644)

Ключові слова: церква Спаса на Берестові, монументальні розписи, Петро Могила, князь Володимир, Київ як Новий Єрусалим.

Alina Kondratiuk, PhD, NACAM

The idea of Kyiv as a New Jerusalem in the monumental paintings of the Church of the Savior at Berestove (1643–1644)

Abstract: The idea of Kyiv as a New Jerusalem, the city patronized by the Theotokos, was expressed in the monumental paintings of the Church of the Savior at Berestove. It acquired a new and notable significance in the context of the restoration of the Kyiv Metropolis by Petro Mohyla.

Key words: Church of the Savior at Berestove, monumental paintings, Peter Mohyla, Prince Volodymyr, Kyiv as a New Jerusalem.

Зруйнована візантійська церква Спаса на Берестові була відновлена в 1643–1644 рр. митрополитом Петром Могилою як меморіал Св. князя Володимира, хрестителя Русі. У ктиторському написі церковнослов'янською мовою на західній стіні внутрішнього нартексу згадано Св. князя Володимира і святителя Петра Могилу й зіставлено їхні титули та вчинки. Наголошено, що Петро Могила є продовжувачем діянь рівноапостольного князя. Вважаємо, що порівнюючи себе із князем Володимиром, митрополит мав на меті представити ідею Києва як Нового Єрусалима в повноті і єдності духовної й світської влади. Таким чином Св. князь Володимир представляв Православне Царство, а митрополит Петро Могила – православне священство.

Уявлення про Київ як Новий Єрусалим – місто, в якому перебуває Бог, виникло у колі київських інтелектуалів саме за правління князя Володимира й невдовзі після хрещення Русі. Тоді ж поширюється й ідея про особливе заступництво Богородиці над Київською Руссю та її столицею. Мозаїчне зображення Богородиці Оранти з Софійського собору було не просто візуалізацією догмату Боговтілення. Образ сприймався як уособлення Небесного Граду. На це вказує й напис з Пс. 45/46:6, що обрамовує зображення Оранти. Безперечно, ці ідеї були добре відомі Петру Могилі й кілька століть по тому. Його стараннями до Києва після двохсотлітньої перерви було повернуто «трон митрополії». Це дало «нове дихання» старій священній легенді про Київ як Богоспасенний град.

В цьому контексті відзначимо ктиторську композицію «Деїсус із портретом Петра Могили» на східній стіні внутрішнього нартекса церкви

Section 1. Challenges of studying Ukrainian art from ancient times to the beginning of the 20th century

Спаса. Зображено Христа Великого Архієрея, Богородицю, Св. князя Володимира і Петра Могили. Останній тримає в руках модель відновленого храму. І модель храму в руці митрополита сприймається наче символ усієї руської церкви, яку святий віддає під опіку Христа.

Означені образи Св. князя Володимира і Петра Могили було введено в літургійний контекст. Над ктиторською деісусною композицією на склепінні внутрішнього нартексу знаходиться ще один Деїсус у вигляді триморфону. Навколо центральної фігури Спасителя вміщено текст, який архієрей, тримаючи хрест і дикірій в руках, виголошує на Літургії у момент благословення народу. У давньоруську добу ці рядки також входили до молитов на освячення храму, що проголошувалися князями. За літописними джерелами вперше таку молитву виголосив Св. князь Володимир під час освячення першого храму Києва Десятинної церкви.

Порівняльний аналіз дає змогу стверджувати, що низка композицій церкви Спаса були натхненні монументальними розписами Софії Київської. Для першої половини XVII ст. система розпису Спаса на Берестові була архаїчною і є ремінісценцією храмової декорації доби Македонського Відродження. Типове для післяіконоборчої полеміки акцентування теми Боговтілення – алюзія на мозаїчне зображення Богородиці Оранти з Софійського собору і текст із Псалма 45/46:6, що його обрамовує.

Ідея Києва як Нового Єрусалима, що перебуває під особливим заступництвом Богородиці, набула нової актуальності в контексті діяльності Петра Могили з розбудови української церкви. Ця ідея була послідовно виражена й у виконаних на замовлення митрополита нових розписах церкви Спаса на Берестові.

